

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ТРЕТЬЯКОВА Тетяна Миколаївна

УДК 32.37/.1

**ПРОЦЕС ГУМАНІЗАЦІЇ ЯК ОСНОВА РЕФОРМУВАННЯ
СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
КОРМИЧ Людмила Іванівна,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри соціальних теорій

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ЯРОШ Оксана Богданівна,
Східноєвропейський національний
університет ім. Лесі Українки,
професор кафедри політології

доктор філософських наук, професор
ГАНСОВА Емма Августівна,
Одеський національний університет
ім. І.І. Мечникова,
Інститут соціальних наук,
професор кафедри соціології

Захист відбудеться 31 жовтня 2014 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 30 вересня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

А. В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Реформування національної системи освіти відіграє велику роль у перебудовних процесах, що відбуваються в Україні та визначаються масштабністю і радикальністю змін. Мова йде не тільки про впровадження гуманістичних принципів управління сучасною вищою освітою чи вдосконалення певних напрямків освітньої практики, а про перехід системи освіти на якісно новий рівень функціонування зі зміною парадигмальних основ свого розвитку саме на гуманістичних засадах.

Значення освіти для людини зокрема і для суспільства в цілому не підлягає сумніву. Саме тому, право індивідуума на її отримання належить до фундаментальних, конституційних прав. Розвиток реформ у системі освіти повинен здійснюватись на базі фундаментально розроблених та інтегрованих світоглядних, концептуальних та методологічних засадах. Саме ці аспекти свідчать про необхідність аналізу гуманістичної парадигми в рамках освітнього процесу в вищій школі. В свою чергу, реформування системи вищої освіти виступає невід'ємною складовою політичної трансформації України, продукуючи як нову політичну еліту, так і принципово пов'язані якості політичної стратегії держави і суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках планової науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» – «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (№ державної реєстрації – 011U0006H), безпосередньо пов'язане з комплексною науково-дослідною темою кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» – «Стратегія розвитку України в сучасному цивілізаційному просторі».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є визначення головних засад політичного забезпечення гуманізації вищої освіти в Україні.

З огляду на поставлену мету сформульовано такі дослідницькі завдання:

- сформулювати сучасне розуміння дефініції «гуманність», «гуманізація» та «гуманітаризація», з урахуванням тенденцій розвитку українського суспільства;
- охарактеризувати складові процеси впровадження головних принципів гуманізму в вищій школі;
- визначити критерії оцінки рівня гуманізації вищої освіти в Україні;
- виділити головні функції та елементи гуманізації освіти;

- окреслити соціально-політичні фактори управління вищою освітою;
- обґрунтувати застосування гуманістично-орієнтованих підходів до організації освітнього процесу;
- визначити спрямованість та засоби оптимізації процесу гуманізації системи вищої освіти.

Об'єктом дослідження є система вищої освіти як соціально-політичний інститут.

Предметом дослідження є гуманістична парадигма в системі вищої освіти у політологічному аспекті.

Методи дослідження визначаються потребою комплексного аналізу проблеми та базуються на використанні міждисциплінарного підходу. В його рамках використовувались як загальнонаукові, так і спеціально-наукові методи.

Зокрема, були використані такі методи: аналізу і синтезу, що дало розуміння системи вищої освіти не як механічного, зовнішнього поєднання, а як органічної єдності; метод аналогії, узагальнення (виявлення єдності у різноманітності) для висвітлення динаміки процесу гуманізації вищої освіти в сучасній Україні; порівняльно-історичний, який дозволив розкрити закономірності та особливості розвитку вищої освіти та формування його гуманістичної парадигми в розрізі простору і часу.

Використання методу системного аналізу дало змогу розглянути сутність та місце гуманізму в системі загальних засад вищої освіти. Предметно-регулятивний аналіз змісту явища гуманізму та аналіз політичних вчень здійснено за допомогою методологічних дискурсів філософської антропології, класичного екзистенціалізму та герменевтики, що конкретизувало поняття теоретичного гуманізму. Системно-структурний підхід сприяв кореляції методологічних принципів, що дало змогу виявити специфіку гуманістичної парадигми як головної детермінанти української духовності у цілісності гуманістичного світогляду та його реалізації в світлі політичних подій сучасності.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена вибором теми та методологією дисертаційного дослідження і полягає, зокрема, у наступних положеннях та висновках дисертаційного дослідження:

вперше:

- місце та роль гуманістичних засад в освітньому процесі окреслені кризь призму політичних явищ та процесів, включаючи духовне формування особистості, наповнене гуманістичним змістом. Показано, що гуманізація вищої освіти як складова гуманізації суспільства і політичного процесу в цілому виступає платформною політичної соціалізації, професіоналізації

індивіда, засвоєння норм, правил і цінностей культури суспільства, підвищуючи роль політичної еліти в розвитку соціуму;

– обґрунтовано, що реалізація гуманно-центричної парадигми освіти у вищій школі потребує відповідного соціального та політичного фону у суспільстві й управлінні освітою, в стратегії політичного розвитку. Такий фон забезпечується в рамках інформаційного суспільства в концепції відходу від суспільства споживання та наближення до суспільства знання, творення і розвитку;

– відтворено загальну модель освітнього процесу, яка орієнтована на homo agens (людина дії), забезпечуючи особистості розвиток, вдосконалення, самореалізацію і розкриття творчого потенціалу. Вона іманентна до будь-якої вузівської дисципліни, але може нарощувати свою ефективність за рахунок потенціалу гуманізації, притаманного тій чи іншій навчальній дисципліні;

уточнено:

– характеристики та співвідношення факторів, які обумовлюють впровадження гуманізму в систему вищої освіти, зокрема, стосовно управління освітою як взаємодії керуючих і керованих суб'єктів у сфері навчання і виховання, адаптації та соціалізації, професійної підготовки та конкурентоспроможності фахівців на різних рівнях. Управління освітою характеризується як оптимальна модель розробки, прийняття та реалізації рішень, спрямованих на ефективне функціонування і взаємодію соціальних спільнот, включених в сферу освіти;

– показники розвитку суспільства, пов'язані з розвитком освіти. Зокрема, визначено, що інтегративним показником ступеня розвиненості не тільки суспільного організму, а й політичного процесу виступає рівень гуманізації соціуму, ступінь економічної та політичної свободи особистості; якість задоволення її матеріальних і духовних потреб;

дістало подальший розвиток:

– теорія гуманізму, як суспільно-політична концепція розвитку суспільства. Показано, що гуманізація – процес або цілеспрямована діяльність соціуму щодо утвердження гуманістичних цінностей у світогляді, взаєминах індивідів між собою і ставленні до самого себе, в діяльності і відносинах людини до навколишнього соціального та природного середовища, усвідомленні самоцінності. Як феномен людського буття гуманізація є специфічним видом діяльності, який характеризує ступінь «олюднення» в різних сферах життя, зокрема, й у політичній;

– характеристика інтеграційних процесів у сфері вищої освіти, фундаментом чого є зростання відкритості, що виражається в тенденції до уніфікації освітніх стандартів, зняті національних, соціальних, територіальних обмежень доступності якісної освіти, підвищенні

мобільності, як висококваліфікованих викладацьких кадрів, так і випускників вищих навчальних закладів. Забезпечення необхідного рівня відкритості національної системи освіти становить необхідну умову її адаптації до реалій глобалізації та досягнення технологічної, економічної і духовної конкурентоспроможності України на освітньому просторі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення і висновки дисертації розширюють простір для подальшого дослідження широкої проблематики, пов'язаної зі з'ясуванням сутнісних рис гуманістичного напрямку в реформуванні сучасного українського суспільства, а також створюють наукову базу для розробки концепції гуманізму в рамках освітнього процесу. Представлена робота пропонує механізми впровадження гуманістичних засад в систему вищої освіти з урахуванням політичних факторів розвитку суспільства.

Положення роботи можуть бути використані в науково-педагогічній діяльності при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих закладах освіти, написанні підручників і навчальних посібників з політологічних дисциплін, в тому числі з теорії суспільно-політичних вчень, розвитку громадянського суспільства, з теоретичних засад гуманізації суспільства, освіти та політики; в процесі консультування структур, які забезпечують управління вищою освітою. Матеріали та висновки роботи можуть впроваджуватись при викладанні окремих тем загального курсу «Політологія» та спеціальних курсів «Засади вищої освіти», «Політична освіта», «Теорія гуманізму», «Система вищої освіти».

Апробація результатів дисертації. Основні висновки та положення дисертаційного дослідження обговорювались на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія». Теоретико-методологічні положення та ідеї, які розвиваються у дисертаційному дослідженні, доповідались та обговорювались під час наступних міжнародних та всукраїнських наукових конференцій: «Україна у сучасному цивілізаційному просторі: правовий, політичний та соціологічний вимір» (Одеса, 2011); міжнародна наукова конференція «Правова держава в дослідженнях правників-початківців» (Одеса, 2011); II Всеукраїнська конференція «Ціннісний вимір політичної діяльності: політична трансформація сучасного українського суспільства» (Херсон, 2011); міжнародна наукова конференція «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права» (Одеса, 2012); щорічні наукові конференції професорсько-викладацького складу НУ «ЮОА» «Правове життя сучасної України» (Одеса, 2013–2014); міжнародна науково-практична конференція «IX Прибузькі юридичні читання» (Миколаїв, 2013); IV національний

конвент МАСПШ (Україна). «Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину» (Одеса, 2014).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження викладено у 15 публікаціях, з них – 6 статей, 5 з яких у наукових виданнях, які є фаховими в галузі політичних наук, в тому числі у зарубіжному виданні.

Структура дисертації обумовлена специфікою об'єкта і предмета дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота складається із вступу, чотирьох розділів основної частини, які поділяються на 9 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 173 сторінки та 24 сторінки зі списком використаних джерел, який містить 203 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, розкрито зв'язок роботи із відповідними темами колективних наукових досліджень, визначено об'єкт, предмет, сформульовано мету та завдання дослідження, охарактеризовано використані у роботі загальнонаукові та спеціальні політологічні методи, її наукову новизну та практичне значення, представлено відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження.

У **першому розділі** «Гуманістична парадигма системи вищої освіти як фундамент сучасного політичного розвитку», який складається з двох підрозділів, визначено зміст та генезис феномена гуманізації, його параметри в контексті суспільно-політичних трансформацій, суттєві характеристики гуманізації вищої освіти.

У **підрозділі 1.1** «Генезис феномена гуманізації і його роль в освітньому процесі» відзначено, що ідеї гуманізму пов'язані з орієнтацією частини політичної еліти суспільства на ідеали людяності, створення умов, гідних людини. Аналізуються різноманітні трактовки змісту гуманізму, як філософсько-політичного вчення, зокрема: історія виникнення даної концепції, її подальший розвиток, аналізується підхід до розуміння гуманізму Л. Фейєрбахом, зв'язок гуманізму та релігії як соціального явища, формування гуманістичної парадигми розвитку освіти українськими вченими.

Визначено, що на сучасному етапі реформування українського суспільства гуманізації освіти приділяється увага вчених різних галузей – політологів, соціологів, правознавців, філософів тощо. Зокрема, досить ґрунтовно аналіз гуманізму представлений у філософських працях. Так, В. В. Ільїн розглядає український гуманізм; М. М. Черенков провів

філософсько-історичний аналіз європейського гуманізму; В. А. Бітасє дає характеристику естетичному вихованню через гуманізацію особи.

Розглядають гуманізм в аспекті педагогічної діяльності та методик навчання. Зокрема, зарубіжний досвід в цьому напрямку вивчає Т. Г. Свердлова, яка досліджує теоретичні засади процесу гуманізації освіти в Японії.

Правознавці також проводять дослідження в цій галузі. Зокрема, С. Г. Пепляєв аналізує європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України; Т. В. Рудник вивчає реалізацію принципу гуманізму при виконанні та відбуванні покарання у виді позбавлення волі тощо.

Безумовно, політологи також розглядають проблеми гуманізму. Зокрема, Г. П. Данутін дає характеристику гуманізації політичного процесу щодо модернізації України. Але комплексних досліджень пов'язаності гуманізації та політичного процесу і освіти практично немає. А цей аспект сьогодні є надзвичайно важливим.

У підрозділі 1.2 «Сутнісні характеристики гуманізації вищої освіти» аналізуються головні напрямки формування освіти як соціального явища та соціального інституту: консервативний, гуманістичний, ірраціональний та технократичний, обґрунтовані теоретичні основи освіти. Наголошується, що людина, проблеми її існування і розвитку виходять сьогодні на перший план. Саме ці аспекти стають нагальною потребою в соціально-політичній практиці цивілізованих, високорозвинених держав. У цих умовах відбувається гуманізація всіх сторін суспільного життя – процесу історичного розвитку, фокусу цивілізації, перетворення особистості із засобу в ціль суспільно-політичної динаміки. І особливе місце в цих трансформаціях суспільства набуває саме система освіти, передусім – вищої, що продукує політичну еліту як каталізатора політики реформ.

В даному контексті суспільно-політичних трансформацій аналізуються три головних моделі освіти, визначаються їх основні параметри. Перша модель заснована на застосуванні філософсько-психологічних систем; друга модель пов'язана з позитивістською методологією, підвищенням ролі математичних та логічних знань, зростаючою загальною тенденцією формалізації знання; третя модель акцентована на тлумаченні моральних цінностей, їх обґрунтуванні і формуванні.

У висновках до першого розділу визначено, що гуманізація є процесом або цілеспрямованою діяльністю суспільства щодо утвердження гуманістичних цінностей у світогляді, ідеології, у взаєминах індивідів між собою, в діяльності і відносинах людини до навколишнього соціального та природного середовища, а також в усвідомленні своєї самоцінності. Метою та головним змістом гуманізації системи освіти є усвідомлення людини як

аксіологічної складової в освітньому процесі. У зв'язку з цим, основним завданням освіти має стати перехід від декларації принципів гуманізму до створення умов для різнобічного розвитку особистості. Саме в такому ракурсі освіта набуває стратегічного значення і стає не лише інструментом соціально-політичного прогресу, а й однією з його об'єктивних умов.

У другому розділі «*Методологічна основа створення моделі гуманізації вищої освіти*», який складається з трьох підрозділів, аналізуються поняття, категорії, які розкривають сутність та природу гуманізації, характеризуються структурні елементи та функції гуманізації вищої освіти, визначаються її головні параметри, здійснюється аналіз гуманістично-орієнтованих підходів до взаємодії в освітньому процесі.

У підрозділі 2.1 «*Дефініції гуманізації та гуманітаризації в рамках вищої освіти*» визначено, що категорії «гуманізація» і «гуманітаризація» – категорії споріднені, одного понятійного ряду, але не тотожні: гуманітарне вказує на сферу, зміст тих чи інших процесів і явищ, які пов'язані з людиною; гуманне визначає якість цього змісту, яка обумовлена певними гуманними критеріями розвитку.

Стосовно до системи освіти можна визначити, що гуманітаризація освіти визначається наявністю в навчальному плані певних гуманітарних дисциплін, пов'язаних з людиною, її діяльністю, цінностями, потребами, реалізацією потенцій, досягненням цілей; гуманізація освіти характеризується наповненням всього процесу навчання і всіх навчальних дисциплін змістом та підходами, які дозволяють розглянути будь-яку проблему через призму її значущості для людини та її розвитку. Тобто, гуманітаризація освіти має відповідати цілям гуманізації. Водночас, гуманізація є змістовною категорією для процесу гуманітаризації.

У підрозділі 2.2 «*Структурно-функціональний та системний підходи в аналізі гуманізації вищої освіти*» визначені функціональне призначення та головні елементи гуманізації вищої освіти. Спираючись на гносеологічний аналіз гуманізації вищої освіти, виходячи з видів діяльності, до яких готується майбутній фахівець, виділяється гуманізація технічного, гуманітарного, природничо-наукового, юридичного, економічного та інших напрямів. В аспекті діяльнісного підходу гуманістичному вимірюванню в сфері освіти повинні відповідати: управлінська, педагогічна, виховна, фінансово-господарська, комунікативна та інші сфери діяльності. В рамках навчально-методологічної складової навчального процесу можна відзначити гуманізацію форм і методів навчання, навчальних програм, освітніх методик та ін.

Визначено, що в ході суспільного розвитку освіта фіксує в суспільній свідомості образ світу і спосіб життя людей в ту чи іншу епоху, але крім цього, особливо на передомних етапах, вона генерує нові життєві смисли

і цінності і транслює їх в майбутнє. В цьому плані, освіта виступає, з одного боку, як відображення глибинних підстав культури, а з іншого – як своєрідний проект можливих змін.

У підрозділі 2.3 *«Гуманістично-орієнтовані підходи до взаємодії в освітньому процесі»* обґрунтовано, що подальша реалізація ідеї гуманізації полягає в розробці методології, технології програмного забезпечення гуманізації освіти, а також в безпосередньому оволодінні професорсько-викладацьким корпусом технологіями навчання, які одночасно забезпечують і розвиток індивідуальності студента, і самореалізацію викладача. Навчання має опиратися на методологічний принцип діяльнісного підходу, при реалізації якого студент вчиться сам в процесі власної діяльності.

Гуманістично-орієнтовані підходи передбачають культивування у студента автентичності, прагнення до відкритих і чесних відносин з оточуючими, що стимулює у подальшому більш відкриті та чесні відносини в усіх сферах життєдіяльності людини, зокрема, й у політичній діяльності, у політичному процесі. Гуманізація освіти виходить з того, що людина тільки тоді може розвивати свої здібності, коли задоволені її потреби в безпеці, приналежності до певної спільності, любові, повазі і необхідній самооцінці.

У висновках до другого розділу визначено, що категоріально-методологічну базу дослідження становлять ряд дефініцій, що розкривають сутність та природу процесу гуманізації як такого. До них можна віднести «гуманізацію», «гуманітаризацію» та ряд категорій допоміжного характеру. Це – людяність, толерантність, лояльність тощо. Серед головних методів, що розкривають структуру та визначають функції гуманізації в освітньому процесі вищої школи є системний підхід, структурно-функціональний аналіз, гносеологічний та логічний методи, метод причино-наслідкового зв'язку, метод моделювання та інші.

У третьому розділі *«Механізм функціонування гуманізації вищої освіти в аспекті соціально-політичних трансформацій»*, який складається з двох підрозділів, розкриваються головні аспекти управління процесом гуманізації вищої освіти в Україні, визначено напрямки формування політичної компетентності у сучасних українських студентів в умовах гуманізації освіти.

У підрозділі 3.1 *«Управління процесом гуманізації вищої освіти в Україні»* здійснено аналіз гуманізації управління вищою школою і визначено, що цей процес передбачає, в першу чергу, демократичні перетворення системи соціально-політичних відносин, яка поєднує автономію, свободу організації освітнього процесу та плюралізм моделей освіти, коли в конкуренції проявляються найкращі якості студента та

викладача. Ця модель передбачає складний освітній процес, який заснований на партнерстві викладача і студента та перетворює його у творчу діяльність.

Визначено, що джерелами гуманізації освітнього процесу є: зміст предмета, гуманістична сутність науки і наукових відкриттів, гуманістична спрямованість науково-технічного прогресу; організація діяльності в навчальному процесі, бачення в цій особистості, включення її в цю діяльність, реалізація її інтересів; організація гуманних відносин в освітньому процесі, вплив на студента ціннісно-сміслової сфери інших студентів і викладачів. Основними засобами, що забезпечують оптимальний розвиток особистості кожного студента, є розвиваюча взаємодія, моделювання майбутньої професійної діяльності та саморозвиток.

У підрозділі 3.2 «*Формування політичної компетентності в умовах гуманізації вищої освіти*» увагу зосереджено на розробці та реалізації компетентнісного підходу в контексті гуманізації вищої освіти і являє собою складний багаторівневий процес. Даний підхід висуває на перше місце не просто інформованість студента, а вміння вирішувати проблеми різного характеру: від побутових, до можливості прийняття рішення на рівні участі в політичному процесі, вибору типу політичної поведінки та інше. Для цього використовуються відповідні показники, які відрізняються від традиційних вимірювань тим, що показують динаміку змін підготовленості студентів – акцентується увага на певному типі результату освіти. В якості результату розглядається не лише кількість засвоєної інформації, а здатність людини, спираючись на цю інформацію, діяти в різних політичних ситуаціях. А цей аспект сьогодні є найбільш актуальним, зважаючи на те, що студенти є активною групою, яка не тільки приймає участь в політичних подіях сучасності, але й є майбутньою рушійною силою політичного процесу, виступаючи базовим елементом формування інституту політичної еліти.

У *висновках до третього розділу* визначено, що система вищої освіти як важливий інститут впровадження освітньої політики є основою генофонду нації та громадянського суспільства, формує обличчя нашої держави та суспільства, його політичної еліти. У свою чергу, криза в освіті зумовлює деградацію багатьох сфер суспільного життя, перетворення країни з такої, що створює нові технології, в країну – споживача чужих розробок і досягнень, руйнує духовну сферу. Еволюція гуманістичних ідей і елементів реального гуманізму дозволяє стверджувати і сподіватися, що буде створено суспільство, в якому повною мірою здійсниться розкриття сутності людини, а саме – бути творцем знань. Умови для цього повинні бути створені змінами сфери освіти в напрямі її гуманізації.

У *четвертому розділі «Політичне забезпечення перспектив гуманізації вищої освіти в Україні»*, який складається з двох підрозділів дається аналіз головних напрямків удосконалення сфери вищої освіти

в аспекті сучасної політичної ситуації в Україні, визначаються основні завдання реформування української вищої школи в умовах інтеграції у європейський освітній простір.

У підрозділі 4.1 *«Напрямки удосконалення сфери освіти в аспекті сучасної політичної ситуації в Україні»* окреслюються шляхи, якими можливо досягти того рівня гуманізації вищої освіти, при якому формується частина суспільства, якій притаманно не лише оперувати інформацією, а й приймати рішення в життєво важливих сферах суспільної діяльності, зокрема, у політичній практиці. Це стосується, насамперед політичної еліти, головним призначенням якої є розробка та вирішення проблем щодо актуальних стратегічних питань як сьогодення, так і у визначенні майбутнього.

Управління освітою вимагає визначення пріоритетних напрямків. Один з головних – внутрішня реконструкція системи освіти, окремих її підсистем та елементів. При цьому, основним завданням повинно стати – навчити керівників закладів освіти діяти відповідно до суспільного замовлення і дати їм можливість самостійно визначити стратегічні напрями у розвитку освітнього процесу. Має відбуватись демократизація всього життя освітніх закладів, активне впровадження принципів самоуправління. Це має забезпечити гуманізм освіти, спрямованість на людину як на суб'єкт освітнього процесу, створити максимально сприятливі можливості розвитку творчої індивідуальності.

В даний час в українській освітній системі склалася ситуація, що має яскраво виражений дегуманізуючий характер, який характеризується відсутністю в сфері освіти інституційних механізмів, що забезпечують зв'язок розвитку людини з результатами суспільних трансформацій, а це призводить до того, що система освіти відтворює таке ставлення громадян, яке не формує, а навпаки, стримує активність особистості в соціально-політичному просторі. Ідеологія гуманізму повинна являти собою, перш за все, систему гуманістичних знань і цінностей, які будуть покладені в основу перетворення українського суспільства, перетворення його з деформованого стапу з антигуманістичними прагненнями до людського виміру суспільства соціального гуманізму. Нове законодавче поле має відкривати та гарантувати такі можливості для системи вищої освіти як бази взаємин політичних суб'єктів та взаємодії політичних інститутів.

У підрозділі 4.2 *«Реформування української вищої школи в умовах інтеграції у європейський освітній простір»* окреслюються заходи щодо впровадження європейських засад освітнього процесу. Визначається, що гуманно-центрична спрямованість інституту освіти сприяє зміні функціонального імперативу освіти, а також його місця в соціально-політичній системі. Інформаційне суспільство інституційно і системно

організовує способи отримання знань в масштабах як всього суспільства, так і кожної його підсистеми. Специфікою освітнього процесу все більше стає не навчання як таке, а формування певного типу особистості. Концентрація уваги освітнього процесу на цьому аспекті своєї діяльності поступово приводить до особистісної персореорієнтації всього освітнього процесу.

Сучасна гуманістична концепція освіти виходить з пріоритетності внутрішніх джерел освіти, відводячи зовнішнім механізмам освіти роль організації та упорядкування внутрішньо вмотивованого процесу навчання. Зовнішній вплив може бути ефективним і доцільним лише у випадку, коли він поєднується з механізмами саморозвитку особистості і сприяє розкриттю внутрішніх потенцій індивіда. Будь-яке обмеження цих потенцій, заради якихось зовнішніх політичних, або інших цілей, визнається антигуманним і не відповідає сучасним потребам освіти, суспільства, політичного розвитку.

Інтеграційні тенденції в сфері освіти як соціально-політичного інституту безпосередньо пов'язані із загальним рівнем національних освітніх систем. До загального рівня і, відповідно до світових освітніх тенденцій, можна віднести універсальну мову науки, наявність єдиних класиків в окремих науках, загальне в техніці і методиці викладання, студентського життя і поведінці студентів, інші характеристики, які пов'язані з розвитком повітних інформаційних технологій.

У висновках до четвертого розділу визначено, що для виходу України з сучасних кризових умов необхідним є створення на загальнодержавному рівні цілісної системи з метою підтримки інтелектуального потенціалу нації, його розвитку і перетворення на інтелектуальний капітал. Для чого потрібно: надати освіті реального, а не декларативного державного пріоритету, оскільки, метою освіти є досягнення максимального рівня гуманітарного потенціалу народу та розширення меж його ефективного використання. Оволодіння студентами вищих навчальних закладів освіти ґрунтовними знаннями, професійними вміннями й навичками виступає однією з найважливіших проблем у професійній підготовці спеціалістів. Розв'язання цієї проблеми має свої потенційні можливості в контексті головної тенденції розвитку освітніх систем кінця ХХ - початку ХХІ століття – гуманізації та гуманітаризації. Це зумовлює персореорієнтацію навчально-виховного процесу на формування розвиненої особистості, створення сприятливого освітнього середовища для розкриття всіх потенційних здібностей людини і формування потенції самостійної життєвої активності у всіх соціальних сферах.

ВИСНОВКИ

Проведене дисертаційне дослідження в межах сформованої проблематики дозволяє акцентувати увагу на таких висновках:

Доведено, що функціонування системи освіти, в якій відбувається духовне формування людини, має відповідати критеріям гуманістичного змісту. Гуманізація вищої освіти є однією з ключових умов гуманізації не тільки суспільства, а й політичного процесу шляхом діяльності політичних інститутів. Саме через систему освіти формується політична еліта, йде процес політичної соціалізації, професіоналізації індивіда, в даній структурі людина засвоює норми, правила і цінності культури суспільства. Гуманізація освіти реалізується шляхом поєднання навчання, розвитку та виховання з культурою як системою базових цінностей, які повинні слугувати мотивом діяльності. Виходячи з багаторівневої структури процесу гуманізації вищої освіти, виділяються ціннісно-комунікативний, світоглядний і генетичний рівні, на кожному з яких поєднуються традиції і новачі суспільного розвитку.

Обґрунтовано, що гуманізація вищої освіти є багаторівневим процесом, який спираючись на ментальні характеристики людини і суспільства, орієнтує освіту на сучасні параметри «людського виміру», формує основи гуманістичного світогляду і переводить ідеї гуманізму в практичну площину політичної діяльності, функціонування політичних інститутів та перебігу політичних процесів.

З'ясовано співвідношення процесів «гуманітаризації» і «гуманізації». Показано, що гуманітарне вказує на сферу, зміст тих чи інших процесів і явищ, пов'язане з людиною, а гуманне визначає якість цього змісту. Гуманітаризація освіти визначається наявністю в навчальному плані певних дисциплін, пов'язаних з людиною. Гуманізація освіти характеризується наповненням всього процесу навчання і всіх навчальних дисциплін певною якістю, підходами, аспектами. Це аспекти, що дозволяють розглянути будь-яку проблему скрізь призму її значущості для людини та її розвитку.

Виділено та охарактеризовано структурні елементи процесу гуманізації вищої освіти. Суб'єктами гуманізації вищої освіти є суспільство в цілому, держава в особі різних рівнів органів законодавчої та виконавчої влади, науково-дослідні установи, громадські організації та об'єднання студентів, навчальні заклади та їх підрозділи філії, факультети, лабораторії, викладачі, керівники освітніх установ тощо. Ключовим суб'єктом у сфері освіти є люди.

Об'єктом гуманізації виступає вся сукупність взаємовідносин у сфері освіти, а також життєдіяльність людини в структурі суспільних відносин, які визначають характер і особливості процесів, що протікають в освітній

сфері. Крім того, об'єктом гуманізації є знання, ідеї, концепції, що складають зміст цього процесу, а також методики їх реалізації, світоглядні, духовні норми та принципи, що визначають поведінку учасників освітнього процесу.

Визначено, що гуманізація людської діяльності виконує ряд найважливіших функцій: світоглядну, аксіологічну, пізнавальну, функцію особистісної само ідентифікації та функцію інтелектуального, культурного та політичного розвитку.

Гуманізація вищої освіти в політичному аспекті – це складне комплексне явище політичної культури, політичної поведінки, моделі функціонування політичних інститутів. Гуманізація вищої освіти реалізується шляхом поєднання навчання, розвитку та виховання з культурою як системою базових цінностей, які повинні служити мотивом діяльності, та з практикою політичної діяльності, яка визначає тенденції суспільного розвитку.

Диференційована багаторівнева структура гуманізації вищої освіти, де виділяються генетичний, ціннісно-комунікативний і світоглядний рівні. Генетичний рівень системи вищої освіти визначається ідеями, ідеалами, відповідними несвідомими формами буття, які відповідають історичним, ментальним, національним особливостям формування особистості, але при цьому саме цей рівень впливає на створення загальних засад на інших рівнях. Ціннісно-комунікативний рівень складають: гуманістичні цінності і духовно-моральні зразки, що визначають ставлення до освітньої діяльності та її характер; норми і правила взаємовідносин суб'єктів освітньої діяльності; традиції та новації; громадська думка, настрої з приводу ефективності, якості, доступності освіти, її відповідності суспільним і особистісним інтересам; діяльність з передачі та засвоєння знань, навичок та вмінь; сукупність принципів, форм і методів навчання тощо. Світоглядний рівень гуманізації вищої освіти визначають: принципи гуманізму як основи світогляду і певної ідеології, сутнісні характеристики освіти як теорії і практики розвитку людини і людства, естетика гуманізму та інше.

Гуманітаризація освіти визначається наявністю в навчальному плані вузів будь-якого профілю певних гуманітарних дисциплін, пов'язаних з людиною, з її діяльністю, цінностями, потребами, реалізацією потенцій, досягненням цілей; гуманізація освіти характеризується наповненням всього процесу навчання і всіх навчальних дисциплін гуманістичним змістом, «людським виміром» підходів та методів. Це дозволяє розглянути будь-яку проблему крізь призму її значущості для людини та її розвитку.

Запропоновані критерії оцінки гуманізації в системі вищої освіти. Аналіз сутності, структури, функцій гуманізації вищої освіти, документів та матеріалів у галузі реформування системи освіти дозволяє оцінити ступінь гуманізації вищої освіти в Україні як таку, що не повною мірою відповідає

вимогам сучасного життя і не забезпечує виконання завдань різнобічного розвитку особистості випускника вищого навчального закладу. В свою чергу, це допомагає визначити напрями гуманізації вищої освіти, серед яких виділяються: розвиток культури освіти; визначення ієрархії цілей і засобів у розвитку освіти; перехід від предметного до суб'єктно-гуманістичного типу освіти; гуманітаризація освіти; фундаменталізація гуманітарного та соціального знання; розширення гуманізуючого впливу техніки, розвиток дистанційних технологій навчання; підвищення доступності та якості освіти; орієнтація на розвиток творчості; вдосконалення правової бази освіти та наповнення її гуманістичним змістом. Тобто, йдеться про впровадження критеріїв «людського виміру» в сучасну модель інституту вищої освіти в Україні як про умову ефективних суспільних трансформацій.

Показано, що гуманізація вищої освіти ставить метою забезпечити подолання технократичного підходу до людини, в результаті якого людина перетворюється в програмований компонент системи, в об'єкт різних впливів, що веде до розпаду особистості, оскільки остання характеризується цілісністю, самодіяльністю, а також свободою. У ситуації, коли зростає автономія індивідуального стану та діяльності, нестійкість, різноманітність і множинність соціально-групових зв'язків, індивідуалізованими та автономними стають пізнавальні процеси, на розвиток яких орієнтована система вищої освіти, яка виступає активним суб'єктом політичних трансформацій.

Доведена необхідність вдосконалення правової бази освіти та наповнення її гуманістичним змістом. На сучасному етапі розвитку законодавство про освіту складається з величезної кількості нормативних правових актів, в більшості своїй підзаконних, об'єднаних навколо базового законодавчого акта. В умовах переважання підзаконної нормотворчості над законотворчістю можна розглядати систему законодавства про освіту тільки як сукупність законів та підзаконних актів. Важливо щоб, прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» сприятило реальним змінам в освітньому середовищі та стимулювало гуманітарні впливи освітніх інституцій на політичні процеси в цілому.

Запропоновано, що до гуманістичної складової вищої освіти слід також віднести підвищення доступності та якості освіти. Система освіти повинна бути справедливою, інклюзивною та відповідати національній специфіці і викликам глобалізації. Гуманізація освіти може бути досягнута лише в умовах високої активності індивіда, в ході самовдосконалення, саморозвитку, освітній простір повинен допомогти виявити та розвивати справжні можливості людини, визначити напрямки творчого пошуку на шляху включення особистості в політичний процес.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Третьякова Т. М. Гуманізація навчально-виховного процесу як умова становлення громадянського суспільства / Т. М. Третьякова // Актуальні проблеми політики : зб. наук. праць. – О. : Фенікс, 2012. – Вип. 46. – С. 295-303.
2. Третьякова Т. Н. Основные направления гуманизации образовательного процесса в современном обществе / Т. Н. Третьякова // Научный вестник МГИИТ. – М., 2013. – Вып. 4 (24). – С. 96-104.
3. Третьякова Т. М. Складові гуманізації вищої освіти в Україні / Т. М. Третьякова // «Гілея: науковий вісник» : зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : ІІІ “Видавництво “Гілея”, 2014. – Вип. 87 (8). – С. 335-342.
4. Третьякова Т. М. Головні аспекти сучасності гуманізму Л. Фейєрбаха / Т. М. Третьякова // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – О. : Фенікс, 2014. – Вип. 51. – С. 65-69.
5. Третьякова Т. М. Засади впровадження гуманістичного напрямку в освіті / Т. М. Третьякова // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. – О. : Фенікс, 2014. – Вип. 52. – С. 301-309.
6. Третьякова Т. М. Тенденції розвитку системи вищої освіти в Україні / Т. М. Третьякова // Актуальні проблеми європейської інтеграції : зб. наук. пр. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 6. – С. 56-64.
7. Третьякова Т. М. Виховний аспект процесу гуманізації освіти / Т. М. Третьякова // Правове життя сучасної України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2011. – Т. 1. – С. 228-230.
8. Третьякова Т. М. Політологічна освіта як фактор формування політичної свідомості молоді / Т. М. Третьякова // Ціннісний вимір політичної діяльності: політична трансформація сучасного українського суспільства : матеріали ІІ Всеукраїнської конференції. – Херсон, 2011. – С. 113-114.
9. Третьякова Т. М. Людина як основний ресурс громадянського суспільства / Т. М. Третьякова // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса : Фенікс, 2012. – Т. 1. – С. 289-291.
10. Третьякова Т. М. Гуманізація освітнього процесу як складова формування політико-правової свідомості / Т. М. Третьякова // Правове життя сучасної України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 254-256.
11. Третьякова Т. М. Громадянське суспільство: ресурсне наповнення / Т. М. Третьякова // Людина, суспільство, держава: публічно-правовий

аспект : матеріали міжнародної науково-практичної конференції «VIII Прибузькі юридичні читання». – Миколаїв, 2012. – С. 96-97.

12. Третьякова Т. М. Історична ретроспектива духовних основ права / Т. М. Третьякова // Духовні засади сучасного правогенезу : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «IX Прибузькі юридичні читання». – Миколаїв, 2013. – С. 112-114.

13. Третьякова Т. М. Процес виховання студентської молоді -- прерогатива освіти глобалізованого сьогодення / Т. М. Третьякова // Правове життя сучасної України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2013. – Т. 1 – С. 259-261.

14. Третьякова Т. М. Визначення загальних засад гуманізації освіти / Т. М. Третьякова // Політична наука. Контури міждисциплінарного перетину : IV національний конвент МАСПН (Україна). – Одеса, 2014. – С. 124-125.

15. Третьякова Т. М. Гуманне суспільство як умова вирішення сучасних політичних конфліктів / Т. М. Третьякова // Правове життя сучасної України : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Одеса, 2014. – Т. 2 – С. 186-190.

АНОТАЦІЯ

Третьякова Т. М. Процес гуманізації як основа реформування системи вищої освіти України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2014.

Дисертація присвячена аналізу місця та ролі гуманістичних засад в освітньому процесі крізь призму політичних явищ та процесів. Визначено, що гуманізація вищої освіти є однією з ключових умов гуманізації не тільки суспільства, а й політичного процесу шляхом впровадження критеріїв «людського виміру» в діяльності політичних інститутів. Саме через систему освіти відбувається процес політичної соціалізації, професіоналізації індивіда, в даній структурі людина засвоює норми, правила і цінності культури суспільства. Обґрунтовано, що фундамент концепції розвитку системи вищої освіти складають параметри потенціалу суспільства, заснованого на гуманістичних засадах.

Подальшого розвитку набула теорія гуманізму як суспільно-політична концепція розвитку суспільства; окреслено характеристику інтеграційних процесів у сфері вищої освіти, уточнено параметри та співвідношення різноманітних факторів, які обумовлюють впровадження гуманізму в систему вищої освіти; визначені показники розвитку суспільства, пов'язані

з функцією вищої освіти з формування політичної еліти. Обґрунтовано, що інтегративним показником ступеня розвиненості суспільного організму і політичного процесу виступає рівень гуманізації, тобто становище особистості: її економічний, політичний та соціальний статус; рівень задоволення її матеріальних і духовних потреб.

Ключові слова: вища освіта, освітній процес, гуманізація, гуманітаризація, управління системою освіти, політика в сфері освіти.

АННОТАЦІЯ

Третьякова Т. И. Процесс гуманизации как основа реформирования системы высшего образования Украины – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2014.

Диссертация посвящена изучению процесса гуманизации в системе высшего образования Украины. В работе определены место и роль гуманистических начал в образовательном процессе через призму политических явлений и процессов. Образование является сферой, где происходит духовное формирование человека, которое должно быть наполнено гуманистическим содержанием. Гуманизация высшего образования является одним из ключевых условий гуманизации общества, политического процесса путем деятельности политических институтов, ориентированной на показатели и критерии «человеческого измерения». Через систему высшего образования, происходит процесс политической социализации, профессионализации индивида, в данной структуре человек усваивает нормы, правила и ценности культуры общества, формируется политическая элита, определяющая направленность политических трансформаций общества.

Обосновано, что фундаментом концепции развития высшего образования являются главные параметры потенциала гуманного общества. Гуманистический потенциал общества определяется как совокупность возможностей, которые создаются для наиболее полного проявления творческой сущности человека.

В работе дается характеристика интеграционных процессов в сфере высшего образования, к основным признакам которой можно отнести: возрастание открытости; снятие национальных, социальных, территориальных ограничений доступности качественного образования; повышение мобильности, как высококвалифицированных преподавательских кадров, так и выпускников высших учебных заведений.

Указывается, что обеспечение необходимого уровня открытости национальной системы образования является необходимым условием ее адаптации к реалиям интеграции и достижения технологической, экономической и духовной конкурентоспособности Украины в глобализированном образовательном поле.

Анализируются различные модели систем образования и образовательного процесса и делается вывод, что оптимальной является модель, ориентированная на развитие, совершенствование, самореализацию и раскрытие творческого потенциала человека.

Также в работе дается характеристика соотношения факторов, обуславливающих внедрение гуманизма в систему высшего образования для эффективного взаимодействия управляющих и управляемых субъектов в сфере обучения и воспитания, адаптации и социализации, профессиональной подготовки и обеспечения конкурентоспособности специалистов на разных уровнях.

Обосновано, что интегративным показателем степени развитости общественного организма и политического процесса выступит уровень гуманизации общества, то есть положение в нем личности: степень ее экономической, политической и социальной свободы; уровень удовлетворения ее материальных и духовных потребностей.

Дальнейшее развитие получила теория гуманизма, как общественно-политическая концепция развития общества. Определено, что гуманизация является процессом, целенаправленной деятельностью институтов социума, прежде всего системы образования, по утверждению гуманистических ценностей в мировоззрении, во взаимоотношениях индивидов между собой и к самому себе, в деятельности и отношениях человека к окружающей социальной и природной среде.

Ключевые слова: высшее образование, образовательный процесс, гуманизация, гуманитаризация, управление системой образования, политика в сфере образования.

SUMMARY

Tretyakova T. M. Humanization process as the basis of higher education reform in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the Ph. D. degree in political science, specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2014.

Thesis deals with the process of humanization, in terms of higher education in Ukraine. The place and role of humanistic principles in the educational process through the prism of political phenomena and processes are defined.

Education is an area where there is spiritual formation of man, which must be filled with humanistic content. Humanization of higher education is one of the key conditions for the humanization of not only society, but also the political process through political institutions, because it is through the education system is the process of political socialization, professionalization of the individual, and it is in this structure, a person learns the norms, rules and values of a society's culture.

It is proved that the foundation of the concept of development of higher education are the main parameters of the potential of the society, which is based on humanistic principles. In this case, the humanistic potential of a society is defined as a set of features that will appear in the appropriate conditions for the fullest manifestation of the essence of man.

Keywords: higher education, educational process, humanization, humanization, educational management, education policy.